

Отже, останнім часом в українській мові набуває продуктивності іншомовний компонент *еко-*, який гармонійно поєднується як із чужомовними твірними основами, так і з питомими. Фактичний матеріал засвідчив, що сучасною тенденцією є збільшення інноваційних одиниць за межами термінологічних систем і активне їх уходження до загального вжитку, звідки вони потрапляють до українських медіа. Вивчення особливостей різностильового функціонування, семантики як неолексем, так і широкоживаних мовних одиниць із формантом *еко-* є доцільним у майбутніх наукових розвідках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирєва, Ю. В. Романюк; відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ: ТОВ «КММ», 2013. 416 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Головащук С. І. Орфографічний словник складних слів української мови. Київ: Наук. думка, 2008. 287 с.
4. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник / заг. ред. А. Нелюби. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с.
5. Нові й актуалізовані слова та значення: словникові матеріали (2002–2010) / кер. проєкту і відп. ред. О. М. Тищенко, авт. колектив: В. О. Балог, Н. Є. Лозова та ін. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 280 с.

КОРІНЬ РУС- У КОНТЕКСТІ НОРМ СЛОВОВІРНОЇ НОМІНАЦІЇ

Куцак Ганна Миколаївна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

gannakutsak@gmail.com

Демократизація суспільства, стрімкі зміни в соціально-політичній сфері, а також небайдуже ставлення української спільноти до історичних подій, що відбуваються у країні, зумовлюють активність мовців у назовництві. Як зауважила О. С. Снитко, у свідомості соціуму наявні колективні (або стереотипні) образи, що як соціальні еталони, трансльовані від покоління до покоління, акумулюють емпіричні знання народу [7, с. 92].

Люди по-різному використовують наявний у мові номінативний ресурс для вербалізації нових реалій, розширюють його потенціал у вираженні нового змісту в сучасному контексті, іноді свідомо чи несвідомо викривляючи дійсність.

В українському мовознавстві дедалі більше уваги приділяють новим явищам і процесам, що відбуваються під впливом зовнішніх і внутрішньомовних чинників, «у зв'язку з чим набувають актуальності проблеми відповідності таких явищ та процесів системно зумовленим нормам, змінності кодифікованих норм, їхньої корелятивності з нормами нинішньої мовної практики тощо» [3, с. 3].

На тлі новітніх тенденцій у словотворенні в українському суспільстві постає потреба уточнити називальні функції деяких номінативних одиниць, зокрема слів із коренем *рус-*, який активно використовують у контексті стосунків із Росією, навмисне чи несвідомо підміняючи ним корінь *росіј-*. Попри наполегливе застосування кореня *рус-* у похідних словах із зазначеним сенсом дехто з мовців порушує питання про об'єктивність і коректність таких уживань.

Породженню номінативної одиниці передую певний асоціативно-мисленнєвий процес, який стає підґрунтям для вибору твірної бази, створення внутрішньої форми слова. Він надзвичайно важливий, бо оприявнює розвиток мови, окреслює її самобутність, засвідчує взаємозв'язок реалій. О. О. Потебня трактував внутрішню форму слова як «стосунок змісту думки до свідомості», те, що «показує, як уявляється людині її власна думка» [6, с. 83]. Внутрішню форму слова в похідній назві мовці сприймають у контексті відомого, тобто на тлі мотивувальної основи, як підґрунтя для співвідношення об'єкта дійсності і засобів його ословлення, для сприймання реалій крізь призму похідної лексеми. Внутрішня форма слова, на думку М. І. Голянич, «дає напрям розгортання думки» [2, с. 115].

Є. А. Карпіловська в «Кореновому гніздовому словнику української мови» [4, с. 726–727] подала словотвірне гніздо з вершиною *Русь-ø* (назва історичної території України). Воно містить не так багато похідних одиниць, у яких несуперечлива внутрішня форма слова. З-поміж лексем словотвірної парадигми першого ступеня похідності від базового слова *Русь-ø* зафіксовано номінативні одиниці, у яких відбулася підміна кореня *росіј-* коренем *рус-*: *русизм* ('слово, зворот, запозичені з російської мови іншою мовою' [1, с. 1090]), *обрусити* / *обрусіти* одне зі значень: 'стати росіянином за мовою, звичаями, культурою' [там само, с. 650], *русифікація* ('насиленницьке запровадження російської мови, культури і т. ін.' [там само, с. 1090]), *русофіл* ('прихильник росіян і всього російського; прот. русофоб' [там само, с. 1090]), *русофоб* ('противник, ненависник росіян і всього російського; прот. русофіл' [там само, с. 1090]).

Ці лексеми стали твірними для слів *обрусілий, обрусіння, русифікаційний, русифікувати, русифікований, русифікатор, русифікаторство, русифікаторський, русифікуватися, дерусифікація, дерусифікувати, зрусифікувати, зрусифікуватися, зрусифікований, русофілка, русофобство, русофобський, русофобія* [4, с. 726–727]. У них внутрішня форма слова прямо й асоціативно «дає напрям розгортання думки» до назви давньої держави *Русь*, а штучно створений внутрішній зміст слова, пов'язаний із *Росією*, – абсолютно хибне сприймання реалій об'єктивної дійсності.

Наразі вже спостерігаємо зміни в назві явища, раніше ословлюваного за допомогою іменника *русизм*. Воно із часом покроково набуло справедливої номінативної корекції: *русизм* → *росіянізм* → *росізм*.

У дослідженні актуалізованих структурно-семантичних моделей словотворення сучасної української літературної мови кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. О. О. Тараненка з-поміж прикладів, зокрема лексем із префіксом *де-*, наведено номінативні одиниці *дерусифікація, дерусифікувати*. Аналізуючи їх, автор відзначив тенденцію чи принаймні вияв прагнення українців позбутися залежності від Росії [8, с. 42–43]. Ту саму тенденцію автор проілюстрував й іншими моделями словотворення – з префіксами *від-* і *зне-*, зокрема з коренем *росій-*, *москв-*: *відросійщення, відмосковщення, знеросійщення*. Щоправда, науковець констатував: «Ці моделі поки що значно менше представлені порівняно з попередніми, але, як видається, їхня продуктивність посилюється» [там само, с. 49].

Реакція українців на неістинне вираження засобами мови реалій, пов'язаних із минулим держави чи з ворожим впливом сусідньої країни, стає дедалі помітнішою. Слушно зауважив Г. П. Чорний: «Дерашизація або демосквізація: не можна дерусифікувати те, що Руссю не було. <...> Термін “русифікація” і антонім до нього “дерусифікація” суперечать тожності історичних назв “Україна” і “Русь”. <...> Сьогодні, звільняючись від ознак присутності “русского міра” в Україні, потрібно відмовитись і від помилкового вживання терміна “дерусифікація”, замінивши його історично правильними термінами, такими, як “деросізація”, “дерашизація” або “демосквізація»» [9].

У такому окресленні історичних назв відбувається увідповіднення реалій об'єктивної дійсності й створених номінативних одиниць. Усі вони мають ту саму словотвірну модель, відому в дериватології сучасної української мови. Проте в іменника *дерусифікація* алогійна внутрішня форма слова, бо його мотивувальна основа *русифікація* сама собою має неістинну внутрішню форму слова. А в похідних *деросізація, демосквізація* та експресивній лексемі *дерашизація* внутрішню форму слова скореговано. Правильно дібрані мотивувальні основи чітко, виразно експлікують реалії об'єктивної дійсності.

За спостереженнями Є. А. Карпіловської, «нові похідні слова, що з'явилися в українській мові за роки незалежності, засвідчують і стійке ядро її словотвірної норми, і ті зразки, які зазнають заміни іншими, такими, що більше відповідають новим потребам і смакам мовців, або формуються за участю нових словотворчих ресурсів» [5, с. 48].

Отже, у сучасному українському назовництві наявна тенденція як до активного творення нових лексем, так і до уточнення наявних національно значущих номінативних одиниць, які відбивають історичний розвиток народу, реакцію суспільства на події у країні та світі. Як бачимо, не в усіх похідних лексемах коректно вербалізовано об'єкти дійсності. Сучасне словотворення в контексті боротьби зі згубним для української мови тривалим впливом із боку сусідньої держави потребує від користувачів мови виваженого застосування її ресурсів, послідовного вибору мотивувальної бази для ословлення реалій сьогодення. Принципово важливо, реагуючи на процеси, що відбуваються в соціокультурному й політичному житті країни, реалізувати номінативний намір свідомо, правдиво.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун. 2003. 1140 с.
2. Голянич М. І. Внутрішня форма слова в художньому тексті: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.01. Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 1998. 455 с.
3. Городенська К. Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? *Українська мова*. 2013. № 2 (46). С. 3–12.
4. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. Київ: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2002. 912 с.
5. Карпіловська Є. Норма в сучасному українському словотворенні: зразок і реальність. *Культура слова*. 2011. Вип. 74. С. 43–51.
6. Потебня А. Мысль и языкъ. Харьковъ: Мирный трудъ, 1913. 225 с.
7. Снитко О. Образні стереотипи як глибинна структура мовних одиниць: досвід психолінгвістичного дослідження. *Тенденції розвитку української лексики та граматики*. Варшава – Івано-Франківськ, 2016. Ч. III. С. 90–101.
8. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – XXI ст.). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.
9. Чорний Г. Дерашизація або демосквізація: не можна дерусифікувати те, що Руссю не було. *Україна молода*. 2022. Вип. 11.